

Podpora čtenářství na 1. stupni základní školy návštěvou veřejné knihovny

Závěrečná práce

Studijní program:

Studijní obor:

Autor práce:

Vedoucí práce:

DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Studium v oblasti pedagogických věd – vychovatelství

Mgr. Petra Podzimková

Mgr. Gabriela Čavojská

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání závěrečné práce

Podpora čtenářství na 1. stupni základní školy návštěvou veřejné knihovny

Jméno a příjmení: Mgr. Petra Podzimková
Osobní číslo: P20C00042
Studijní program: DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků
Studijní obor: Studium v oblasti pedagogických věd – vychovatelství
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: 2020/2021

Zásady pro vypracování:

Cíl závěrečné práce: Zpracování pedagogického projektu zaměřeného na podporu čtenářství a motivaci žáků 1. stupně základní školy ke čtení prostřednictvím návštěvy veřejné knihovny.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava a zpracování pedagogického projektu, formulace závěrů.

Metody: Projekt.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

BURIANOVÁ, H., 2019. Cesta příběhů: metodická příručka na podporu čtenářství romské mládeže ze socioekonomicky znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí. Brno: Labyrint.
FASNEROVÁ, M., 2018. Prvopočáteční čtení a psaní. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0289-1.
FRIEDLANDEROVÁ, H., aj., 2018. České děti a mládež jako čtenáři 2017. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 978-80-7577-804-8.
GEJGUŠOVÁ, I., 2015. Čtenářství žáků základních škol. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-783-3.
VÁCLAVÍKOVÁ-HELŠUSOVÁ, L., aj., 2012. Dětské čtenářství v současné společnosti z perspektivy sociologie vzdělání. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. ISBN 978-80-7372-936-3.

Vedoucí práce:

Mgr. Gabriela Čavojská
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

20. dubna 2021

Předpokládaný termín odevzdání:

15. prosince 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 11. června 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svou závěrečnou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé závěrečné práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou závěrečnou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé závěrečné práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li závěrečné práce nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má závěrečná práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

10. listopadu 2021

Mgr. Petra Podzimková

Anotace

Pedagogický projekt je zaměřen na podporu zájmu o čtení žáků 1. stupně ZŠ prostřednictvím využívání služeb veřejné knihovny. V teoretické části jsou uvedeny hlavní aspekty čtenářství a specifika dětí mladšího školního věku. Praktická část popisuje kromě návrhu i realizaci vlastního projektu, která proběhla ve školním roce 2020/21. Byly naplánovány tři návštěvy knihovny s celkem čtyřmi dětmi, zrealizováno bylo celkem šest návštěv. Cíle projektu se podařilo naplnit. Ukázalo se však, že pro zúčastněné děti bylo velmi důležité, že díky návštěvám knihovny mohly zažívat nové aktivity mimo dětský domov.

Klíčová slova: čtenářství, čtení, mladší školní věk, veřejná knihovna

Annotation

The pedagogical project is focused on supporting reading of primary school pupils through the use of public library services. The theoretical part presents various aspects of reading and the specifics of children of the younger school age. The practical part describes first the draft, and secondly the implementation of the project, which took place in the school year 2020/21. Three library visits were planned with the total of four children, six visits were made. The goals of the project were met. Further, it turned out that it was also important for the children to experience new activities outside the care home, which were connected with the visits to the library.

Key words: reading, younger school age, public library

Obsah

Úvod.....	6
1. Teoretická východiska pedagogického projektu.....	7
1.1. Čtenářství.....	7
1.1.1 Základní termíny.....	7
1.1.2 Význam čtenářské gramotnosti.....	7
1.1.3 Faktory ovlivňující čtenářství.....	8
1.1.4 Metody rozvoje čtenářské gramotnosti.....	9
1.1.5 Čtenáři Romové.....	10
1.1.6 Výběr vhodné literatury.....	11
1.1.7 Využívání knihoven.....	11
1.2. Specifika dětí mladšího školního věku.....	12
1.2.1 Komunikační dovednosti.....	12
1.2.2 Vývoj čtenářských schopností.....	12
1.2.3 Oslabení v důsledku sociálního znevýhodnění.....	13
2. Pedagogický projekt.....	15
2.1. Cíl a zajištění projektu.....	15
2.2. Harmonogram projektu.....	15
2.3. Vyhodnocení projektu.....	17
2.4. Doporučení pro praxi.....	20
Závěr.....	21
Seznam literatury.....	22

Úvod

Téma této závěrečné práce vychází ze zkušeností autorky, která několik let pracovala jako knihovnice a v současné době působí na ZŠ jako asistentka pedagoga.

Práce je členěna na teoretická východiska a vlastní projekt. Cílem práce je v teoretické části popsat aspekty čtenářství ve vztahu ke specifickým dětí mladšího školního věku. V praktické části práce byl navržen a realizován projekt, jehož cílem je podpora čtenářství specifické skupiny dětí prvního stupně ZŠ prostřednictvím návštěv veřejné knihovny. Konkrétně podpořit vztah dětí ke čtení a seznámit je s možnostmi veřejné knihovny. Tím jim nabídnout nový způsob trávení volného času nad knihou, možnost sdílení zážitků z četby s blízkými lidmi, prožívání různých emocí prostřednictvím čtení a rozvíjet tak schopnost empatie. To vše za současného zlepšení čtenářských návyků, které jsou důležité pro vzdělávání, ale také ovlivňují uplatnění jedince na trhu práce.

1. Teoretická východiska pedagogického projektu

1.1. Čtenářství

Ústředním tématem této práce je čtenářství. Proto je toto teoretické východisko se svými šesti podkapitolami nejobsáhleji pojaté.

1.1.1 Základní termíny

V této kapitole budou objasněny základní pojmy, vztahující se k tématu čtenářství. **Čtení** je rozeznávání písmen a jejich skládání do slov, vět i delšího textu. Důležitá je plynulost, správnost, přiměřené tempo a při hlasitém čtení i dynamika. Čtenářství jako vztah ke čtení znamená schopnost číst, vybírat si knihy, ale i dovednost odložit nedočtenou knihu, pokud její výběr nebyl správný (Havlíková 2019, s. 25, 27). Termín čtenářská gramotnost je komplexnější, jeho význam se překrývá s termínem literární gramotnost, která spolu s gramotností dokumentovou a numerickou tvoří gramotnost funkční. Funkční gramotnost zahrnuje základní dovednosti při využití psané informace, které jedinec v současné společnosti potřebuje (Václavíková-Helšusová 2012, s. 36). Čtenářská gramotnost je považována Najvarovou (2008, s. 158) za nejdůležitější oblast funkční gramotnosti, protože kromě získávání a zpracovávání poznatků umožňuje jedinci stát se samostatnou, nemanipulovanou a soběstačnou osobností.

1.1.2 Význam čtenářské gramotnosti

V této části jsou přeloženy argumenty vysvětlující, proč se vůbec čtenářstvím zabývat. Čtenářské návyky jsou důležité pro dobrý výkon v základní škole i v dalším vzdělání a ovlivňují pozici jedince na trhu práce. V informační společnosti je čím dál důležitější nabývání nových znalostí a zkušeností, přičemž se jedinec bez čtení neobejde. Míra osvojení čtení se zdá být významným mechanismem mezigeneračního opakování sociálních nerovností (Gorčíková, Šafr 2018, s. 4–5). Každá sociální skupina potřebuje informace různého typu a náročnosti. Může se tak stát, že v určitých životních situacích neplatí, že lidé jsou schopni zpracovávat informace na úrovni potřebné pro jejich život. Například výsledek voleb má stejnou váhu, přestože rozhodnutí některých voličů je více informované, než rozhodnutí jiných (Václavíková-Helšusová 2012, s. 10–11). Burianová (2019, s. 5), zabývající se čtenářstvím Romů, pozorovala rozvinutou čtenářskou gramotnost u osob s vyšším sebevědomím, lepším zdravotním stavem, lepším vzděláním a vyšší mzdou. Nízkou

čtenářskou gramotnost zase převážně u osob z odlišného kulturního prostředí, s nízkým vzděláním, nízkou kvalifikací a u jedinců sociálně slabých

Přínos čtenářství pro děti může také spočívat v potěšení nad novou představou, v pocitu souladu se čteným textem, v radosti z času tráveného s rodiči, či v poznání něčeho nového (Havlínová 2019, s. 28). Václavíková-Helšusová (2012, s. 86) upozorňuje na možnost při čtení odpočívat, či využívat knihu jako podklad diskuse s jinými lidmi. Dle Nikolajevové (in Segi-Lukavská 2018, s. 137–141) čtení představuje zástupnou zkušenost, kdy literatura zprostředkovává čtenáři prostřednictvím jazyka různé emoce. Čtením se tak čtenáři mohou vystavit i extrémnímu strachu, kterému možná nikdy nebudou čelit ve skutečnosti, vyzkoušet si např. žárlivost, provinilost, ale i rozvíjet "teorie mysli".

1.1.3 Faktory ovlivňující čtenářství

Co a jak může ovlivnit vztah dětí ke čtení nastiňuje následující text. Pro rozvoj čtenářství je důležité prostředí rodiny (děti jsou obklopené knihami, vidí své blízké číst, je jim předčítáno), školy (děti se učí číst, porozumět textům a hovořit o knížkách) a veřejné knihovny (možnost půjčování knih, literární akce a besedy) (Friedlanderová 2018, s. 11).

Rodina může ovlivnit vztah dítěte ke čtení především v období před nástupem do školy, později vliv rodičů slábne a u dětí od 12 let převažuje ovlivňování vrstevníky (Havlínová 2019, s. 47). Gorčíková, Šafr (2018, s. 137, 144) konstatovali, že čtenářsky podnětnější prostředí mají častěji děti ze vzdělanějších rodin, kde se děti učí číst obvykle již v předškolním věku a mívají k dispozici domácí knihovnu. Dětem nízkovzdělaných rodičů chybí nápodoba (čtenářství rodičů) a komunikace o tom, co dítě čte. Proto, ačkoli je dětské čtenářství primárně utvářeno v rodině, podpůrné aktivity by se u sociálně znevýhodněných dětí měly realizovat formou čtenářských klubů, které jsou nabízené v rámci mimoškolních aktivit školami nebo místními komunitami.

Hlavním důvodem nečtenářství u dětí ve věku od 6 do 8 let je to, že je pro ně čtení obtížné, jejich úroveň čtenářských dovedností se teprve rozvíjí, a existuje řada snazších a zábavnějších aktivit. Obecně pro starší i mladší děti čtení znamená příliš pasivní činnost a ony potřebují více aktivity (Friedlaenderová 2017, s. 56, 62). Nechuť ke čtení může vzniknout, když se v počátečních stádiích čtení dlouho upřednostňuje nácvik techniky před porozuměním čtenému textu, které se odkládá na později (Zápotočná in Fasnerová 2018, s. 480).

Čtenáři mají celkově lepší životní, vzdělávací a výchovné podmínky, důležité pro svůj rozvoj, než nečtenáři. Rodiče čtenářů častěji pečují o jejich volný čas i o rozvoj jejich mimoškolních aktivit. Kulturní a socioekonomický kapitál těchto rodin bývá lepší. Čtenáři se často vyskytují i tam, kde se ze strany školy dostává dostatečného úkolování v oblasti četby. Nečtenáři trpí nedostatečnou rodinnou komunikací a péčí rodičů o jejich volný čas. Častěji tráví čas konzumací televizních programů či hraním her na počítači a současně mívají méně podnětů ke čtení ze strany školy (Václavíková-Helšusová 2012, s. 97). Motivace ke čtení se snižuje se vzrůstajícím věkem, proto je důležité, aby učitelé a rodiče počáteční nadšení dítěte a jeho chuť číst správně podchytili. Určitá úroveň techniky čtení dítěti umožňuje porozumění textu. Neznamená to však, že dítě čtoucí pomalu textu nerozumí a naopak (Havlíková 2019, s. 30–34).

1.1.4 Metody rozvoje čtenářské gramotnosti

Existuje množství metod na podporu čtenářské gramotnosti. Patří sem metodický materiál z roku 2010 vypracovaný Českou školní inspekcí (Fasnerová 2018, s. 689), či hry publikované v knize *Chci číst jako táta s mámou* (Havlíková 2019). Rozvoj čtenářských dovedností lze podpořit pomocí budování aktivní slovní zásoby, zvládnutím aktivního naslouchání dítětem, rozvojem schopnosti vyvozovat závěry z textu, ale také sdílením prožitků a pocitů z příběhů s dětmi, jejich posloucháním a vzájemným vyprávěním si s dospělými (Havlíková 2019, s. 36). Dále v textu jsou vedeny příklady dvou metod, kterými lze čtenářskou gramotnost rozvíjet.

Metoda párového čtení pomáhá zlepšit techniku čtení a vytváří u začínajících čtenářů kladný vztah ke čtení. Podstatou je navození příjemné atmosféry a ponechání výběru textu na čtenáři. Dítě musí mít důvěru k osobě, se kterou čte. Využívají se dva způsoby párového čtení - 1) ~~simultánní~~ čtení, kdy dobrý čtenář čte synchronně spolu s dítětem nahlas tak, aby s ním dítě udrželo tempo a 2) ~~nezávislé~~ čtení, které se využije v pasážích, kdy čtenář nepotřebuje podporu a čte sám. Tempo čtení se přizpůsobuje dítěti a pokud udělá chybu, přečte znovu daný text a pak se teprve pokračuje dál. Tuto metodu lze využít pouze při reedukaci, nebo v domácí přípravě, pro práci se třídou je nevhodná (Fasnerová 2018, s. 450–455).

Další nápomocnou metodou je předčítání knih. Dle Burianové (2019, s. 12) se předčítáním četba nevnucuje, ale nabízí. Osvědčilo se ke zvýšení motivace romských dětí ke čtení. Děti motivuje zjištění, že v knihách se skrývají příběhy podobné těm (nebo i lepší), které znají ze seriálů a telenovel. Výzkum Fasnerové (2018, s. 715) ukazuje, že jakmile se dítě

naučí technicky správně číst, pedagog i rodič ponechávají další aktivity čtení pouze na něm samotném, což je chyba. Předčítání by mělo být součástí vzdělávání i na 2. stupni základních škol, protože formuje pevnější vztahy mezi dětmi a rodiči, což je v období pubescence obzvlášť důležité.

1.1.5 Čtenáři Romové

U čtenářů Romů může čtenářskou gramotnost dětí negativně ovlivnit odlišné kulturní prostředí, nízké vzdělání, nízká kvalifikace a sociálně slabé prostředí. Dnešní komunity Romů už nestmelují aktivity jako je vyprávění, které zaniklo, a s ním i dříve velmi ceněné vyprávěči. Zájem o vyprávěný (nebo předčítaný) příběh je společný všem lidem bez ohledu na kulturní zázemí a oslovuje i publikum, které "nerado čte", nebo má se čtením potíže. Na vyprávění lze navázat předčítáním knih dětem. Vyprávění jako forma čtení se tím stává sociální aktivitou sdílenou s ostatními členy skupiny, doma i ve škole. Sdílení a vzájemná podpora jsou typické pro romskou kulturu a čtenářská gramotnost je zase součástí většinové kultury. Předčítání proto může zvýšit zájem o čtení u romských čtenářů a tím podpořit jejich zapojování do společnosti. Pro předčítání se doporučují krátké texty, předčítání na pokračování se nevyklučuje. Při předčítání knih, dle kterých byly natočeny populární filmy nebo seriály, se doporučuje následně film nebo alespoň ukázkou promítat. Podstatný je vztah k předčitateli, který musí vyvolat dojem, že Romy zná, přijímá je takové, jací jsou, a má je rád. Co říká, musí být v souladu s řečí těla. Podpora čtenářství jako "neromský" druh vzdělávání nepřichází od rodiny, musí probíhat ve škole nebo v rámci školou podporovaných mimoškolních aktivit. Důležitý je respekt k romské kultuře a omezení "neromských metod", jako jsou důraz na výkon, soutěživost a individuální vyniknutí (Burianová 2019, s. 5–9).

Šebová (in Němec 2014, s. 120–126) popisuje například tato kulturní specifika romského etnika:

- O jídlo se neprosí a za jídlo neděkuje, podporuje se sdílení. Nesdílení je vysmíváno a vnímáno jako společensky nepřipustné;
- Jak se Romové dělí o jídlo, dělí se i o názory. Potřebují mít šanci rozhodnutí konzultovat se zbytkem rodiny. Autoritu lze získat upřímným a spravedlivým chováním a schopností stanovit si hranice. Fyzické trestání je považováno za nesprávné, zvýšení hlasu je ale běžné. Autoritě se těší starší členové rodiny;
- Děti někdy předem odmítají, že by mohly v životě být úspěšné a přijaté majoritní částí společnosti jako sobě rovní partneři. Rychle proto ztrácejí motivaci se o cokoli snažit

a přecházejí do obranné pasivity, arogance až agresivity. Pomoci může přístup bez předpokladů, projev respektu a víry v jejich schopnosti.

1.1.6 Výběr vhodné literatury

O pochopení dětského a dospělého hodnocení literatury se snaží dětistická literární teorie, která hledá odpověď na otázku „Co to znamená, číst jako dítě?“. Upozorňuje na skutečnost, že literatura pro děti je vytvořena na základě představ dospělých o dětství. Z tohoto pohledu dětské knihy vlastně neexistují, protože jejich autoři jsou dospělí, snažící se vtáhnout děti do svého světa. (Hunt in Segi-Lukavská 2018, s. 63–64, 79–80,). Knihy určené skutečně dětem by měly podporovat v dětech schopnost plnohodnotně číst a své čtení reflektovat. Tedy uvědomovat si své Já, být stále schopné vlastního jednání, ale zároveň se nechat ovlivňovat (McGillis in Segi-Lukavská 2018, s. 205).

Gejgušová (2015, s. 69–87) rozlišuje tyto žánry literatury pro děti a mládež: pohádky, příběhová próza, dobrodružná literatura, populárně naučná literatura, historie s nádechem fantasy a komiks. Výzkum Friedlaenderové (2018, s. 67–70) ukázal, že čtenáři ve věku 6-8 let preferují hlavně pohádky nebo pověsti, následují knihy o přírodě a zvířatech a komiksy. Chlapci oproti dívkám raději čtou komiksy, encyklopedie a naučnou literaturu. Děti nejvíce baví knihy se zajímavým příběhem, pohádkové nebo o zvířatech, nemají oblíbené žánry, spíše oblíbené knihy. Pokud navštěvují knihovnu, tak poměrně často a obvykle si půjčují víc než jednu knihu. Půjčují si knihy, které jsou krátké, dají se přečíst za pár dní. Některé knihy nepřečtou, jen prohlédnou a příště si půjčí něco jiného. Děti si rády vybírají samy, kritérii jsou obal který zaujme, zajímavé obrázky, velikost písmen (velká), tloušťka knihy respektive počet stránek (tenké knihy). Čtenáři ve věku 9-19 let preferují žánry fantasy, sci-fi, encyklopedie, naučnou literaturu a básně. Dle Burianové (2019, s. 14, 18) romská mládež upřednostňuje napínavé a strašidelné příběhy a horory. Při předčítání si ráda poslechne i klasické pohádky nebo příběhy o tom, "jak to bylo kdysi dávno". Vhodné jsou i encyklopedie, které si často vybírají při první návštěvě knihovny. K předčítání jsou doporučena i díla romských autorů a autorek.

1.1.7 Využívání knihoven

Až dvě třetiny žáků s výborným prospěchem pravidelně navštěvují knihovny a pokud do knihovny nechodí, tak hlavně proto, že mají doma hodně knih. Případně je získávají jinde, protože se jim do knihovny nechce, nebo nemají žádnou knihovnu v blízkosti. Mnozí předpokládají, že knihovny využijí v budoucnu. Žáci s horším prospěchem chodí do knihoven

jen z jedné čtvrtiny. Jako důvod uvádějí, že nemají o knihy zájem, mají jinou zábavu, nebo se jim tam prostě nechce, knihovny hodnotí jako nemoderní a často i zbytečné. Děti, které navštěvují veřejnou knihovnu, se o ní dozvěděly od rodičů, příbuzných nebo sourozenců, případně návštěvou knihovny se školou. Děti, které mají rodiče vysokoškoláka, chodí do knihovny častěji a právě s rodičem. Důvody, které děti do knihoven přivádějí se s věkem mění. Kromě půjčování knih jde o hraní deskových her, časopisy, internet, půjčování filmů a různé akce, které knihovny pořádají (Friedlaenderová 2018, s. 106–109, 115, 122).

1.2. Specifika dětí mladšího školního věku

Cílovou skupinou projektu jsou žáci mladšího školního období, což je zpravidla věk od 6-7 let do 11-12 let. Charakteristickým rysem školáka v tomto období je snaha pochopit okolní svět a věci v něm "doopravdy". Projevuje se to v jeho mluvě, kresbách, písemných projevech, ve čtenářských zájmech i ve hře. Potřebou rozšiřovat vlastní poznání je ovlivněn i výběr knih a jsou proto preferovány knihy, které poučují o věcech, lidech, zemích (Langmeier, Krejčířová 2011, s. 117–118). Pobývání mezi vrstevníky v rámci školní třídy dětem v tuto dobu umožňuje lepší porozumění různým názorům, přáním a potřebám lidí. Současně s tím narůstá i schopnost seberegulace, tedy schopnosti odložit na určitou dobu bezprostřední uspokojení svých potřeb a věnovat se, někdy nudné, školní práci. Seberegulace je důsledkem skutečnosti, že dítě lépe rozumí svým vlastním pocitům a zároveň je schopné brát ohled na očekávání, požadavky, či postoje okolí (Langmeier, Krejčířová 2011, s. 131).

1.2.1 Komunikační dovednosti

Ve školním věku se dále zdokonaluje motorika a smyslové vnímání a výrazně se vyvíjí řeč, která je předpokladem úspěšného školního učení, napomáhá pamatování a přispívá k pochopení a ovládnutí světa. Roste slovní zásoba, délka a složitost vět a souvětí. Užívání gramatických pravidel postupuje na vyšší úroveň. Dítě také poznává nové významy již známých slov a užívá je s větším porozuměním a v přiměřenějších souvislostech (Langmeier, Krejčířová 2011, s. 122–123). Ovládnutí jazyka a mluvy (mluvní gramotnost) je tak základním stavebním kamenem čtenářské gramotnosti (Zezulková 2015, s. 17).

1.2.2 Vývoj čtenářských schopností

Čtenářská gramotnost se v průběhu života člověka vyvíjí dle Doležalové (in Fasnerová 2018, s. 613–617) v několika následujících etapách:

- 1) etapa spontánní gramotnosti – do věku 3 let dítě používá vedle hmatu, čichu a sluchu také zrak při prohlížení obrázků, ve věku 3-6 let se čtenářská gramotnost formuje také prostřednictvím předčítání;
- 2) etapa elementární čtenářské gramotnosti – ve věku 6-10 let dochází k osvojení a zautomatizování písemného kódu, četba je však náročná a nepřináší mnoho radosti, proto je nutné ji věnovat pozornost a nepřestávat s předčítáním;
- 3) etapa základní čtenářské gramotnosti – věk 10-13 let, rozvoj čtení a psaní s porozuměním, doporučuje se dále dětem předčítat a čtení automatizovat;
- 4) etapa rozvinuté základní čtenářské gramotnosti – věk 13-15 let, dítě lépe analyzuje text po obsahové stránce, hlouběji ho interpretuje a využívá pro osobní život;
- 5) etapa funkční gramotnosti – děti starší 15 let, čtenářská gramotnost pomáhá řešit úkoly denního života a přechází do funkční gramotnosti.

Paměť školních dětí se díky rychlému rozvoji řeči opírá o systém slovních výpovědí a není už tolik závislá na okamžitých afektech, oproti předškolní době. Lze pozorovat podstatné zlepšení v reprodukování naučené látky. Mezi dětmi vstupujícími do školy jsou však značné rozdíly ve slovní zásobě, jejím obsahu, preferenci slov, ve skladbě a pod., a to zejména u dětí z kulturně a sociálně nízko postavených rodin a u dětí z jiných etnických skupin. Výsledkem těchto rozdílů je horší chápání učební látky a menší šance na pokrok ve výuce. Výzkumné studie ukazují, že škola tyto rozdíly nevyrovná. Naopak, takto kulturně deprivované děti se obtížně učí řeči školy a stále více zaostávají. Intelektová výkonnost dětí v tomto věku závisí zejména na výkonové motivaci a na dobrém pracovním postoji. Tyto vlastnosti jsou značně ovlivňovány výchovou v rodině i ve škole v předškolním i školním věku (Langmeier, Krejčířová 2011, s. 128–129).

1.2.3 Oslabení v důsledku sociálního znevýhodnění

Zaostávání vývoje rozumových schopností, kdy důvodem není poškození mozku ale zanedbání výchovy, může být vnímáno jako druh sociálního znevýhodnění (Pipeková in Zezulková 2015, s. 32). Není proto považováno za druh mentálního postižení. Projevuje se často výrazně opožděným vývojem řeči, myšlení, schopnosti sociální adaptace a celková úroveň psychických funkcí neodpovídá věku dítěte. Výchovná zanedbanost je důsledkem nedostatečné stimulace, sociokulturního znevýhodnění jedince, nepodnětného prostředí, psychické deprivace apod. (Sovák in Zezulková 2015, s. 32). Tento stav však nemusí být

trvalý a neměnný, pokud dojde ke změně prostředí a působení vhodných výchovných vlivů (Zezulková 2015, s. 32).

2. Pedagogický projekt

2.1. Cíl a zajištění projektu

Cílem projektu podpořit zájem o čtení u žáků 1. stupně ZŠ, seznámit je s možností využití služeb veřejné knihovny, případně zmapovat budoucí zájem a nezájem o další půjčování knih. Čtení je v dnešní době důležitým způsobem získávání informací potřebných pro vzdělávání i informované rozhodování. Cílové skupině účastníci se projektu může lepší vzdělání také umožnit neopakovat mezigenerační sociální nerovnosti.

Aktivita týkající se čtenářství budou realizovány v prostorách vybrané veřejné knihovny. Pokud bude vybrána knihovna ve Cvikově, bude nutné požádat vychovatele dětského domova o zajištění finančních prostředků na dopravu autobusem, protože jízdné bude dražší. Čtenářské průkazky budou mít děti po dohodě s vedením knihovny zdarma. Autorka projektu se dětem a jejich čtenářským aktivitám bude věnovat ve svém volném čase a bez nároku na honorář. Hlavními a jedinými pomůckami během projektu budou knihy zapůjčené v knihovně.

Projektu se zúčastní čtyři žáci (chlapci) 1., 2. a 4. třídy základní školy, kteří si nikdy ve veřejné knihovně knihy nepůjčovali. Jeden z nich (2. třída) má diagnostikované ADHD a snížený intelekt. Všichni pocházejí z romských rodin, jsou umístěni v dětském domově, ale jsou v kontaktu s původními rodinami, do kterých se někteří na víkend či prázdniny vrací.

Personální obsazení tvoří pouze autorka projektu, která pracuje se 2 žáky cílové skupiny jako asistentka pedagoga, ale se všemi pravidelně dojíždí z místa bydliště do školy. Aktivitám projektu se bude věnovat ve volném čase po vyučování. Časově bude projekt vymezen na jeden školní rok, dle zájmu žáků (jde o jejich dobrovolnou aktivitu v jejich volném čase). Četnost návštěv knihovny je plánována na 1x za 2 týdny, případné předčítání při návštěvě knihovny a během dojíždění v autobuse cestou do školy.

2.2. Harmonogram projektu

V této kapitole je samotný projekt popsán po jednotlivých, chronologicky po sobě navazujících, krocích:

- 1) Výběr vhodné knihovny s adekvátním knižním fondem, vhodnou provozní dobou a vhodnou lokalizací (existují dvě alternativy na trase dojíždění do školy);

- 2) pokus o předběžný výběr vhodné literatury pro dané žáky (na které knihy je v knihovně nasměrovat, co jim nabídnout vzhledem k jejich věku, čtenářským schopnostem a zájmům);
- 3) realizace tří návštěv knihovny, v rámci kterých budou realizovány naplánované aktivity;
- 4) v čase mezi jednotlivými návštěvami knihovny bude probíhat předčítání knih v autobuse cestou do školy, případně během přestávek ve škole.

Aktivity jednotlivých návštěv knihovny:

První (úvodní) návštěva knihovny:

- po vstupu do knihovny budou žáci zaregistrováni a získají čtenářské průkazky, dále budou provedeni knihovnou a seznámeni s rozmístěním dětského fondu. Proběhne vysvětlení pravidel týkajících se chování v knihovně, půjčování a vracení knih a využití dalších možností knihovny, jako jsou počítače s připojením na internet, místní hračky, stolní hry či maňáskové divadlo;
- hledání a vybírání knih a jejich zapůjčení dětmi. Následovat bude předčítání vybraných knih či využití dalších služeb knihovny, jako je hraní stolních her, loutkového divadla či využití počítačů;
- na závěr návštěvy knihovny si sedneme s dětmi do kroužku a děti si navzájem ukáží knihy, které si vypůjčily a popovídáme o tom, zda a co se jim v knihovně líbilo či nelíbilo.

Druhá (upevňovací) návštěva knihovny:

- hned po příchodu do knihovny vytvoříme s dětmi debaťní kroužek a proběhne sdílení zážitků nad knihami, které si děti při minulé návštěvě knihovny vypůjčily a doma četly;
- vrátí se přinesené knihy a budou se hledat, vybírat, případně půjčovat nové knihy. Následovat bude předčítání vybraných knih či využití dalších služeb knihovny, jako je hraní stolních her, loutkového divadla či využití počítačů;
- na závěr návštěvy knihovny si sedneme s dětmi do kroužku a děti si navzájem ukáží knihy, které si vypůjčily a popovídáme o tom, zda a co se jim v knihovně líbilo či nelíbilo.

Třetí (zhodnocující) návštěva knihovny:

- hned po příchodu do knihovny vytvoříme s dětmi debaťní kroužek a proběhne sdílení

zážitků nad knihami, které si děti při minulé návštěvě knihovny vypůjčily a doma četly a společně se vyhodnotí a rozhodne, zdali v návštěvách knihovny pokračovat;

- Pokud bude shoda na dalších pravidelných návštěvách, děti nejdříve vrátí vypůjčené knihy a vyberou a zapůjčí nové. Následovat bude, jako při druhé návštěvě, předčítání vybraných knih či využití dalších služeb knihovny (hraní stolních her, loutkového divadla či využití počítačů);
- V případě, že děti nebudou mít o další návštěvy knihovny zájem, vrátí se vypůjčené knihy a zbývající čas se věnuje dle zájmu dětí předčítání, hraní her, divadla či využití počítačů.

2.3. Vyhodnocení projektu

Projekt se podařilo zrealizovat navzdory omezením provozu škol i veřejných knihoven ve školním roce 2020/21. Pro návštěvy byla vybrána veřejná knihovna s nejpříznivější otevírací dobou (3x týdně do 18 h), dobře zásobeným dětským knižním fondem a s dětským koutkem. Mimo to je v ní k dispozici hrací stůl s deskovými hrami a také loutkové divadlo. Návštěvy knihovny. V období od prosince 2020 do června 2021 proběhlo celkem šest návštěv knihovny. Prvních dvou návštěv se zúčastnili pouze chlapci, se kterými pracovala autorka projektu ve třídě. Od května 2021 už chodily všechny děti dojíždějící po stejné trase do dané ZŠ.

První návštěva proběhla 21. 12. 2020, a to s dvěma chlapci (2. a 4. třída). Chlapci byli seznámeni s provozem a možnostmi knihovny a byli zaregistrováni jako noví čtenáři. Zajímaly je počítače s přístupem k internetu, ale ty byly v rámci epidemiologických opatření mimo provoz. K zapůjčení se nepodařilo vybrat žádnou knihu a po zhruba půl hodině chlapci začali vypadat znuřeně. Bylo možné u nich pozorovat velký ostych a nejistotu z nového prostředí. Zdálo se, že od vypůjčení knih je odradily informace o možných následcích, pokud knihy poškodí, či nevrátí včas. Na podnět dětí předcházel návštěvě knihovny nákup sladkostí v místním supermarketu starším z chlapců, mladší neměl peníze.

Druhá návštěva mohla být realizována až po rozvolnění protiepidemiologických opatření 22. 4. 2021. Účastnili se stejní chlapci (2. a 4. třída), tentokrát si každý z nich knihu půjčil a v knihovně si počínali celkem sebevědomě. Žák druhé třídy si sám v regále objevil sérii knih O mašince Tomášovi. Zapůjčil si dva díly a ještě neodolal knize 5minutové Spider-Manovy příběhy (Spiderman je jeho oblíbený hrdina). Využili možnost zahrát si u hracího stolu Člověče nezlob se, Dámu a vyzkoušeli i Šachy. Hraní stolních her způsobilo velkou

radost a celkem bez problémů v knihovně strávili hodinu a půl. Návštěvě knihovny opět předcházela nákup sladkostí v místním supermarketu, tentokrát nakupovali oba chlapci.

Třetí návštěva knihovny proběhla 5. 5. 2021. Celkem šlo do knihovny pět chlapců (1x 2. třída, 1x 4. třída, 1x 8. třída a 2x 1. třída). Čtyři z nich dojíždějí autobusem do dané ZŠ a po domluvě s příslušnou vychovatelkou v dětském domově se k nim přidal ještě starší bratr jednoho z chlapců. Proběhla registrace nových čtenářů. V tomto počtu bylo už dost náročné poskytnout pomoc při výběru knih všem chlapcům, i přesto, že vypomohl i personál knihovny. Stihli si zahrát opět stolní hry a po hodině odcházeli. Nejstarší z chlapců (8. třída) působil ke konci netrpělivě. Návštěvě knihovny předcházela nákup sladkostí v místní supermarketu, který se trochu protáhl, protože chlapci měli omezené finanční možnosti. Hodně času jim zabralo počítání, na co jim stačí peníze.

Další návštěvy již probíhaly pravidelně jednou za dva týdny, s tím, že se postupně přidaly vždy jen na jednu návštěvu dvě starší sestry chlapců. Stolní hry se hrály pokaždé, někdy se podařilo i předčítat, vyzkoušet loutkové divadlo a místní hračky. Jednou byl menší problém s poškozenou knihou. Při jedné z návštěv byl program rozšířen o prohlídku místního informačního centra, kde obsluha popsala svou činnost a význam infocentra.

Při poslední návštěvě knihovny ve středu 23. 6. 2021 se vynechal nákup v supermarketu. Důvodem byly problémy jednoho z chlapců, který se v té době pokusil získat peníze na nákup odcizením hotovosti. Nejdříve se zdálo, že do knihovny se chystá pouze jeden chlapec a ostatní tvrdili, že nepůjdou. Nakonec si jízdenku knihovny nekoupil pouze nejstarší (4. třída) a ostatní tři poslední návštěvu před prázdninami absolvovali. Nepodařilo se vrátit vypůjčené knihy, protože je děti nepřinesly.

Komentáře k návštěvám knihovny

Celkově návštěvy knihovny neprobíhaly dle plánu projektu. Po zkušenosti z prvního setkání jsem byla mile překvapena tím, že ačkoli si při první návštěvě děti nic nepůjčily do knihovny chtěly jít podruhé. V knihovně se pak chovaly úplně jinak nežli při první návštěvě. Při počtu více nežli dvě děti bylo náročné organizačně vůbec situaci zvládnout. Dětem bylo opakovaně zdůrazňováno, že jejich pobyt v knihovně je dobrovolný, což se zdálo být pro ně nové. Zřejmě jim návštěvy knihovny splývaly s povinnou školní docházkou. Průběžně se nedařilo vyhnout konfliktům mezi dětmi, takže návštěvy probíhaly z pohledu autorky projektu

dost dobrodružně. Pětiminutové čekání na autobus na zastávce znamenalo neustálé vysvětlování a urovnávání konfliktů mezi již docela znavenými dětmi.

Ačkoli byli příslušní pracovníci dětského domova o návštěvách knihovny s předstihem informováni (bylo vyzkoušeno několik způsobů, jak je informovat), téměř pokaždé bylo třeba řešit nedostatek hotovosti na jízdě autobusu, to že děti neměly čtenářské průkazky, nebo si chtěly knihy půjčovat, ale žádné nepřinesly k vrácení. Jednou byl menší problém s poškozenou knihou.

Diskuze s dětmi o knihách probíhala formou sdílení zážitků nad objevenými knižními tituly. Děti obvykle vypůjčené knihy nosily i do školy a listovaly v nich v autobuse během cesty do školy. Předčítání se podařilo uskutečnit v knihovně pouze jednou a pravidelně ve škole o přestávkách během svačín. Předčítání o přestávce bylo úspěšné asi měsíc a pak se ukázalo, že děti dávají přednost spíše hrám, kde dochází k většímu vzájemnému sdílení a kontaktu. Z referencí dětí vyplynulo, že minimálně jeden z chlapců si vyžádal předčítání vypůjčených knih vychovatelem v dětském domově. Párové čtení bylo realizováno během doučování chlapce s ADHD v době uzavření škol. Chlapec byl při tomto způsobu „sdíleného“ čtení schopný přečíst delší text než při „samostatném“ čtení, kdy snadno ztrácel trpělivost.

Výběr knih probíhal s pomocí knihovníků. V dětském koutku knihovny bylo možné nalézt čtení pro nejmenší a knihy řady První čtení. Jiná část knihovny byla vyčleněna pro děti starší. Dětem imponovaly především knihy s hrdiny na motivy seriálů a pohádek, které znaly z televize. Frekventované tak byly knihy o Spidermanovi a podobných hrdinech, Mašince Tomášovi, Harry Potterovi, Simpsonových či Deníky malého Poseroutky, a Čtyřlístky. Nakonec prvňáci vzali na milost i knihy řady První čtení, protože našli publikaci o čarodějném klukovi, což připomínalo příběh Harryho Pottera. Dětem se ne vždy podařilo vybrat titul přiměřený jejich věku a čtenářským schopnostem. Pokud to opravdu nebyla kniha pro ně nevhodná, nebylo jim ve vypůjčení knihy bráněno. Někdy se ani netajily s tím, že knihu vybírají pro nějakého sourozence či kamaráda. Nutné bylo omezit počet půjčovaných knih, a to ačkoli byl personál knihovny velmi benevolentní. Děti by vzhledem k množství vybraných knih, měly problém je fyzicky odnést. To se týkalo především žáků první a druhé třídy. Starší děti (čtvrtá třída a výš) k tomuto netáhly, půjčily si maximálně 3 knihy najednou a pohlídaly si i jejich včasné vrácení. Vypůjčené knihy se také staly dobrým směnným artiklem v rámci dětského domova a zvyšovaly prestiž jejich dočasnému majiteli.

O pokračování v návštěvách knihovny jevíly děti na konci školního roku zájem. Není to však možné, protože autorka projektu pracuje od dalšího školního roku na jiné škole.

2.4. Doporučení pro praxi

Vzhledem k temperamentu a zázemí dětí byl ideální počet dvě děti na jednoho dospělého průvodce. Při větším počtu už nebylo možné poskytnout potřebný individuální přístup při výběru knih ani jiných činnostech. Mezi dětmi navíc snadno vznikaly konflikty, které bylo nutné neustále řešit. Pro další návštěvy by proto bylo vhodné se pokusit domluvit personální výpomoc.

Složitá byla komunikace s vychovateli z dětského domova, kteří se často střídali a nedocházelo tak mezi nimi k potřebné výměně informací. Ačkoli byli na začátku osobně kontaktováni kmenoví vychovatelé z každé „rodinky“, ze které se děti účastnily, děti nenosily knihy na vrácení, čtenářské průkazky a některým chybělo dostatek hotovosti na autobus. Nejvhodnější by bylo informovat vychovatele písemnou formou do školního notýsku dětí. Je nutné však pokaždé poskytnout detailní informace o tom, co návštěva knihovny znamená. Tedy že je třeba u dětí zrevidovat knihy pro případné vrácení, pohlídat, aby dítě mělo průkazku čtenáře a dostatek hotovosti na autobus, případně vyplněnou přihlášku do knihovny. Problém nastal, pokud projevíli o knihovnu zájem starší sourozenci, kteří navštěvovali jiné školy a bylo složité synchronizovat návštěvy knihovny s jejich rozvrhem. Rovněž v takovém případě nebyl možný kontakt s vychovateli přes školní notýsek. Z tohoto důvodu by bylo vhodnější realizovat návštěvy pouze s dětmi z jedné ZŠ.

Některé děti byly z objevených knih velmi nadšené, ale zdálo se, že všechny nejvíc ocenily možnost trávit čas pro ně novým způsobem a v novém prostředí. Bylo zjevné, že především prvňáci a druháci, by uvítali po vyučování pohybovou aktivitu. Proto se jeví jako vhodné, vyzkoušet střídání návštěv knihovny například s návštěvou místního Domu dětí a mládeže. Zde by mohly využít venkovní hřiště a v případě nepříznivého počasí i herny uvnitř budovy. Nákupy v supermarketu byly pro děti vítaným zpestřením. Samotný nákup byl atraktivní, ale zajímavá byla pro děti i zkušenost samostatného nákupu (i když pod dozorem), kdy si samy spočítaly jeho hodnotu a využily tak prakticky teoretické znalosti získané ve škole. Na konci školního roku se vyskytl problém s krádežemi peněz jedním z chlapců, který se tak snažil získat hotovost na nákup. I to se však zdá být důležitá zkušenost, protože chlapec zjistil, že peníze získané tímto způsobem mu přinesou velké nepříjemnosti ve škole i v dětském domově.

Závěr

Práce byla zaměřena na vypracování projektu směřovaného na podpoření zájmu o čtení žáků 1. stupně ZŠ, jejich seznámení s možností využití služeb veřejné knihovny, případně zmapování budoucího zájmu či nezájmu o další půjčování knih. Projekt se uskutečnil a cíle se podařilo naplnit. Děti z dětského domova, které navštěvují 1. stupeň ZŠ získaly možnost poznat a využívat služby veřejné knihovny. Vytvoření takového návyku v době mladšího školního období, se zdá být důležité. Specifická skupinka dětí z dětského domova zjistila, že ne na vše jsou nutné peníze (a přitom není nutné krást), že knihy se nemusí jen číst, ale i jen prolistovat a odložit. Že o knihách si mohou povídat a knihy mezi sebou sdílet, a že za vypůjčené knihy také nesou odpovědnost.

Pro větší ovlivnění dětí směrem k objevování literatury je jeden školní půlrok nedostatečná doba. Přesto děti určitě čtení začali prožívat a vnímali jinak, nežli kdykoli před tím, kdy (především pro nižší ročníky) znamenalo pouze hodnocenou školní povinnost.

Ačkoli byly cíle projektu byl naplněny, zdá se, že pro děti vybrané cílové skupiny byla možnost prostřednictvím návštěvy knihovny zažít nové sociální zkušenosti mnohem důležitější, než čtenářské aktivity. Děti chodily do knihovny rády nejen kvůli knihám, ale i kvůli tomu, že šlo o aktivitu mimo dětský domov.

Seznam literatury

BURIANOVÁ, H., 2019. *Cesta příběhů: metodická příručka na podporu čtenářství romské mládeže ze socioekonomicky znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí*. Brno: Labyrint.

FASNEROVÁ, M., 2018. *Prvopočáteční čtení a psaní*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0289-1.

FRIEDLAENDEROVÁ, H., aj., 2018. *České děti a mládež jako čtenáři 2017*. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 978-80-7577-804-8.

GEJGUŠOVÁ, I., 2015. *Čtenářství žáků základních škol = Primary school pupil reading habits*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-783-3.

GORČÍKOVÁ M., ŠAFR J., 2018. *Souvislosti dětského čtenářství a čtenářské gramotnosti: sociálně-ekonomické a kulturní rozdíly v rodinném zázemí a efekty pro vzdělanostní a profesní mobilitu*. Rukopis Studie NÚJH (verze 2).

HAVLÍNOVÁ, H., 2019. *Chci číst jako táta s mámou: jak se stát čtenářem*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0743-8.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2011. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, Psyché. ISBN 978-80-247-1284-0.

NAJVAROVÁ, V., 2008. *Čtenářská gramotnost žáků 1. stupně základní školy*. Liberec: Technická univerzita. Disertační práce.

NĚMEC, Z., aj., 2014. *Asistence ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním*. 1. vyd. Praha: Nová škola. ISBN 978-80-903631-9-9.

SEGI LUKAVSKÁ, J., 2018. *Dítěti vstříc: teorie literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 978-80-7577-413-2.

VÁCLAVÍKOVÁ-HELŠUSOVÁ, L., aj., 2012. *Dětské čtenářství v současné společnosti z perspektivy sociologie vzdělání*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. ISBN 978-80-7372-936-3.

ZEZULKOVÁ, E., 2015. *Vybrané faktory komunikační kompetence žáků v primárním vzdělávání*. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik. ISBN 978-80-7510-162-4.